

SZABÓ PÉTER

A KELETI KODIFIKÁCIÓ TÖRTÉNETE (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig

TARTALOM: Bevezetés; I. Előzetes terminológiai megjegyzés (a „Codex” és „kodifikáció” jelentéstartalmának specifikálódása); II. A keleti fegyelmi rend írásba foglalásának folyamata az egyházszakadás stabilizálódásának koráig; III. A modern kodifikáció első fázisa és annak közvetlen előzményei (1858-1959); 1. A keleti katolikusok fegyelmi rendjének alakulása és értékelése az I. Vatikánumig; 2. Szemléletváltás a keleti jog megítélésében: XIII. Leó pápasága; 3. Az 1917-es *CIC* kihirdetésének folyamánai (1917-1927); 4. Az első modern keleti Codex kialakítása és hatályba léptetése (1927-1959); 5. A kihirdetési folyamat és félbeszakadása; Értékelés

Bevezetés

II. János Pál pápa éppen tíz esztendővel ezelőtt, 1990. október 18-án, a „*Sacri canones*” kezdetű apostoli rendelkezéssel hirdette ki a Keleti Kódexet.¹ Azon egyházakban, ahol a törvénykönyv az adott közösség anyanyelvén is hozzáférhető, a mostani évforduló már mérlegvonásra is alkalmat nyújt. Ennek keretében az vizsgálható, hogy a *CCEO* hatályba lépése hogyan hatott az érintett egyházra: a törvénykönyv mennyire vált elfogadottá, illetve milyen mértékben mozdítja elő az adott egyház küldetésének hatékonyabb megvalósítását.

A magyar görög katolikus egyház azonban egyelőre a *CCEO* hatálya alá tartozó közösségek azon immár egyre zsugorodó csoportja közé tartozik, ahol a keleti törvénykönyv nemzeti nyelvű fordításának kiadatását még nem sikerült elérni. Ennek következtében nálunk egyelőre a Codex hatását vizsgáló mérlegvonás sem lehetséges. A *CCEO* kihirdetésének eseményére ezért az alábbiakban a hatásmérleg megvonása helyett, a jog írásos rögzítésére irányuló történeti folyamat rövid bemutatásával szeretnénk emlékezni.

¹ IOANNES PAULUS II, const. ap. „*Sacri canones*”, 18. X. 1990, in *AAS* 82 (1990) 1033-1044; IOANNES PAULUS II, „*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*”, in *AAS* 82 (1990) 1061-1353.

* * *

A keleti kodifikáció munkálatait végző pápai bizottság (PCCICOR) egykori titkára – követve a korábbi kodifikációk prominens résztvevőinek gyakorlatát – több tanulmányt is szentelt a keleti kodifikáció történeti háttérbe állításának, a CCEO által hozott minőségi változások és új perspektívák bemutatásának.² I. Žužek idézett munkáiban elsősorban a modern keleti kodifikáció s az antik keleti gyűjtemények közötti szoros *kontinuitás* kimutatására való törekvés figyelhető meg. Eszerint a zsinat utáni keleti kodifikáció összességében (vagy legalábbis lényegi pontjaiban) az antik fegyelmi rendhez történő lényegi *visszatérésként* értékelhető.

E vitathatatlan tény bemutatása és hangsúlyozása mellett azonban a lényegi differenciák fókuszba állítása sem maradhat el. Ezek figyelembe vételével az antik jogi gyűjteményeket csak igen tág értelemben illelhetjük a „Codex” megnevezéssel. A keleti törvénykönyv szerkesztési munkálatait éppen a tradícióval való *kontinuitás* és az új elemek (mindenekelőtt a minőségileg új rendezőelvek) kényes egyensúlyának megteremtésére irányuló fokozott erőfeszítések jellemezték. A fent említett történelmi folyamat leírásának keretében jelen munkánk elé ezért két közelebbi célt tűzünk. Egyrészt a kodifikáció mint jogtörténeti jelenség egyes fázisainak jelzesszerű bemutatását, másrészt a modern kodifikáció

² ŽUŽEK, I., „Common Canons and Ecclesial Experience in the Oriental Catholic Churches”, in *Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente. Atti del Congresso Internazionale*, R. Coppola (a cura di), Bari [1994], vol. I, 21-56; ID., „Incidencia del «Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium» nella storia moderna della Chiesa universale”, in *PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, Ius in vita et in missione ecclesiae. Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 677-735. A két latin kodifikáció vonatkozásában született hasonló perspektívájú írásokhoz lásd pl. GASPARRI, P., „Storia della codificazione del diritto canonico per la Chiesa latina”, in *Acta Congressus Iuridici Internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis, Romae 12-17 novembris 1934*, vol. IV, Romae, 1937, 3-10; LARA, C., „Le maintien de la codification pour le Code latin de 1983”, in *Transversalités* 58 (1996 avril-juin) 193-213; KUTTNER, S., „Il Codice di diritto canonico nella storia”, in [Pontificia Commissione per la Revisione del Codice di diritto canonico], *Commemorazione del cinquantesimo anniversario della promulgazione del CIC [celebrata all'augusta presenza del Santo Padre Paolo VI, il 27 maggio 1967]*, Città del Vaticano [1967], 17-39.

elkerülhetetlen hozadékaként megjelenő, a régi és új jog viszonya közötti dilemmára, a *PCCICOR* által kialakított állásfoglalás rövid összegzését.

I. Előzetes terminológiai megjegyzés (a „Codex” és „kodifikáció” jelentéstartalmának specifikálódása)

A „kodifikáció” és a „kódex” kifejezés, mint ismeretes, meglehetősen tág jelentéstartalmú. Ezért erősen vitatott, hogy a keleti egyházak törvénygyűjteményei esetében e megjelölés melyik periódustól alkalmazható már teljes bizonyossággal. A *CCEO* elkészítésének (II. Vatikáni Zsinat utáni) végső szakasza 1972-ben indult. Nyilvánvalóan szerkesztés képezik azonban ennek a munkának a zsinatot megelőző kodifikáció által kidolgozott – bár csak részben kihirdetett – kódex-részek, valamint a harmincas évektől lezajló átfogó forrásgyűjtés is. A hiteles keleti jellegre vonatkozó fenntartásoktól eltekintve, a tágabb értelemben vett (részleges) kodifikáció fogalma alá sorolhatóak az egyesült egyházak XVIII-XIX. századbeli zsinatai által alkotott joggyűjtemények is. Tekintettel pedig arra, hogy a legújabb kodifikáció bázisát a Trulluszi Zsinat (692) 2. kánonjában hivatalosan jóváhagyott forrásanyag képezi, a keleti kodifikáció történelmi keretbe helyezése szükségszerűen az I. évezred jogalkotására nyúlik vissza. Ugyanakkor, mint az az alábbi rövid elemzésből remélhetőleg majd kitűnik, a „Codex” megjelölést a természetjogi iskola kodifikációra vonatkozó téziseinek elterjedése előtt született gyűjteményekre ma aligha indokolt alkalmazni.

* * *

Mint említettük, a „Codex” mint joggyűjtemény-típus *egyértelmű* behatárolása meglehetősen bonyolult feladat. A kifejezést ugyanis egyaránt alkalmazza a római jogász és az újkori jogtörténész, holott a két kor gyűjteményei lényegi differenciákat mutatnak. Fegyelmi normákat közreadó kódexek az antik kortól ismeretesek. A kifejezéssel az évszázadok során azonban egymástól jelentősen eltérő karakterű gyűjteményeket is jelöltek. A „codex” eredeti, legáltalánosabb jelentésében *külső* megjelenésre utalt. Szemben a tekerccsel („volumen”), *könyv* alakú, a gerincén egybefűzött és lapozással olvasható írott szöveget jelölt. A kifejezés azonban már a római korban specifikálódik. Egyes fontos tárggyú, ezért rendezett megőrzést kívánó dokumentumokat – például csá-

szári rendeleteket – kezdenek codex (azaz fűzött lapokból álló könyv) alakba rendezni. A magángyűjtemények mellett pedig még ugyanezen időszakban megjelennek a hivatalosak is. Ezekben már nemcsak a felhasznált elsődleges jogforrások, hanem maga az egyetlen és egységes gyűjtemény is hatósági tekintéllyel bír (*Codex Theodosianus*, *Codex Iustinianus*). Ezen antik császári joggyűjteményeknél tehát a kódex elnevezés már egy külön törvényhozói intézkedéssel kihirdetett, viszonylag egységes, koherens joganyagot jelöl, melyből a felhasznált korábbi törvénytövegek között fellelt következetlenségeket, ellentmondásokat jelentős mértékben kiküszöbölték.³

Ugyanakkor – annak ellenére, hogy az antik joggyűjtemények is az absztrakciónak és rendszerezésnek egy figyelemre méltó szintjére jutottak – azok a természetjogi iskola által kidolgozott alapelveken nyugvó, újkori kodifikációk jogtechnikai színvonalához mégsem hasonlíthatóak. Az említett szellemtörténeti irányzat képviselői a jog radikális újrendezésének teoretikus alapelveiként egymással részben ellentétes részben komplementer elveket hangsúlyoztak. Ezek közül csak jelzészerűen érintünk néhány meghatározó elvet.⁴ Egyrészt a jog antikvitásból levezetett értékének helyébe a jog törvényhozó akarattól függő változékonyságának hangsúlyozása kerül, mely az új jogi normát abszolutizálja a régivel szemben („lex posterior derogat priori”). Másik meghatározó teória a jog egzakt tudomány jellegének hangsúlyozása. Ez a korábbi kazuisztikus, konfúz jogforrástömeg töredezettségét egy axiomatikus-deduktív módszerrel igyekszik kiküszöbölni. A kiindulópontként felvett vitathatatlan alapigazságokból (axiómák) logikai levezetések láncolatán keresztül, lépésről lépésre bármely partikuláris kázusra norma képezhető (*Leibnitz*). Így elvileg lehetővé válik az addig töredezett és inkohereus joganyagok egy virtuálisan komplett, rövid kódexbe foglalása.

A különbözőféle kompilációk és a kodifikáció közti – az előbbi teóriákhoz világosan kötődő – minőségi átmenet az a pont lehetett, amelyről *H. Coing* az alábbiakat írja. A kontinentális jogászok gondolkodás-

³ Vö. TARELLO, G., „Codice (teoria generale)”, in *Enciclopedia giuridica*, vol. VI, Milano 1988, 1.

⁴ A modern kodifikáció elméleti alapjainak összegzéséhez lásd pl. CAVANNA, A., *Storia del diritto moderno in Europa. Le fonti e il pensiero giuridico I*, Milano 1979, 338. köv.; TARELLO, „Codice”, 2-4; valamint SZABÓ, P., „A CCEO mint a keleti egyházak első „Kódexe” (?). Megjegyzés néhány keleti kollektív jogtechnikai arculatához”, in Szabó, B. – Sáy, P. (szerk.), *Dum spiro doceo. Ünnepi kiadvány Huszti Vilmos 85. születésnapjára*, Miskolc 2000, 293-311.

módjában az újkor első századaiban jelentős változás állt be. Míg a középkori jogász szöveghelyekkel dolgozott, addig a későbbiekben az egyes szöveghelyekből *alapelveket* képeztek, s ezeket alkalmazták azután a jogesetek megoldására. A római jog tárgyalása során elvonatkoztatással kialakított jogelvekhez képest a kiindulópontként szolgáló antik szöveghelyek lábjegyzetben megadott „forrásokká” váltak. Ez az *alapelvek alapján való gondolkodás* a modern kodifikáció belső előfeltétele.⁵ Noha valamelyes időeltolódással, ezen eszmék majd a kánonjog rendszerére is döntő hatást gyakorolnak.⁶

Meglehetősen könnyen belátható, hogy az antik kánonjogi gyűjteményekben az imént idézett princípiumok alapján történő gondolkodásnak nyoma sincs. Ennek elvi alapjai is hiányoztak, hiszen – mint majd látjuk – az antik normák feltétlen abrogálhatóságának tétele az egyházjogban csak a XII. századtól kezd meggyökeresedni. Így nem meglepő, hogy a mai kánonjogi szakirodalom világosan különböztet egyrészt a *compilatio (collectio)*, másrészt a *codex* fogalma között. A joganyag absztrakciós foka és elrendezési módja miatt az 1917 előtt született kánonjogi normagyűjteményeket ma kivétel nélkül kompilációknak tekintjük. Azok ugyanis olyan egymás mellé gyűjtött dokumentumokat tartalmaznak, melyek jórészt megőrzik eredeti történeti kontextusukat. Bár esetenként utólagos harmonizációs törekvések nyomán bizonyos fokú koherencia jellemezheti őket,⁷ bennük az elsődleges megismerési jogforrások többnyire eredeti formájukban szerepelnek. A zsinati kánonok (és nem kevésbé a latin jogra jellemző pápai ügylevelek) változatlan szövegezéssel, olykor az eredeti szituáció leírásával, esetleg dátummal és a kiadó hatóság megnevezésével jelennek meg, egyes esetekben pedig nem is szoros értelemben vett fegyelmi rendelkezéseket, hanem például dogmatikai meghatározásokat, morális és liturgikus előírásokat hoznak. Ezzel az olykor végtelenen heterogén joganyaggal szemben a ma kódexnek titulált egyházi normagyűjteményekben jogi elvonat-

⁵ COING, H., *A jogfilozófia alapjai*, Budapest 1996, 232.

⁶ Lásd pl. REDAELLI, C., „L'adozione del principio della codificazione: significato ecclesiológico soprattutto in riferimento alla ricezione”, in Legrand, H. – Manzanares, J. – García y García, A. (a cura di), *Recezione e comunione tra le Chiese. Atti del Colloquio internazionale di Salamanca (8-14 aprile 1996)*, Bologna 1998, 275-302. (Megjegyezhető, hogy a modern kodifikáció kritériumainak az antik civiljogi gyűjtemények sem felelnek meg; vö. SZABÓ, „A CCEO”, 295-296.)

⁷ A keleti jogforrások harmonizációja szempontjából kiemelkedő jelentőségű volt például a Graciánusz kortársaként tevékenykedő Theodor Balszamon munkássága; vö. STEVENS, G., *De Theodoro Balsamone*, Romae 1969.

koztatás következetes végigvitele révén kialakított, rövid, csak rendelkező részeket hozó, logikusan elrendezett jogszabályok rendszerével találkozunk.⁸

II. A keleti fegyelmi rend írásba foglalásának folyamata az egyházszakadás stabilizálódásának koráig

Az egyházfegyelmi rend írásba foglalásának folyamata először Keleten indult meg. Az első fegyelmi normákat (is) tartalmazó iratok, az apostolok koráig visszanyúló, szokásjog formájában megőrzött és kifejlesztett magatartásformákat rögzítettek, de igen korán megjelentek a birodalmi egyház korában majd kulcsszerephez jutó zsinati jogszabályok (kánonok) és azok gyűjteményei is.

Az egyik első, egyházi hatóság által kiadott normákat tartalmazó gyűjtemény a *Szűntagma Kanonón* 341 és 382 között keletkezett, zsinati kánonokat időrendben felsorakoztató gyűjtemény. Ugyancsak igen jelentős az 550 táján Joannész Szkolasztikósz által összeállított *Szűnagógé kanonón ekkléziasztikón*. Ez utóbbi gyűjtemény egyes titulusain belül már téma szerint rendezve hozta a vonatkozó fegyelmi rendelkezéseket, ami révén a kánonjogi gyűjtemények is – jóllehet még igen kezdetleges formában – megtették az első lépéseket a szisztematikus rendszer irányába. A keleti kánonjogi kodifikáció következő lényeges határpontja a 692-es év, amikor is a Trulluszi Zsinat 2. kánonja rögzíti a közös keleti fegyelmi rendbe tartozó „szent kánonok” listáját. A maig legjelentősebb keleti kánonjogi gyűjtemény a XIV címből álló nomokanon. Ennek egy verzióját a 920-as konstantinápolyi zsinat a bizánci egyház „hivatalos” gyűjteményévé nyilvánította.

E gyűjtemények, bár a szó tágabb értelmében nem egyszer reájuk is alkalmazzák a „Codex” megnevezést, jogtechnikai arculatuk tekintetében igen messze állnak a modern kodifikációs elvek alapján kidolgozott kódexektől. Így például esetükben a szisztematizálás még igen kez-

⁸ CORIDEN, J. A., *An Introduction to Canon Law*, New York – Mahwah 1986, 26-27; STAFFA, D., „Codex Iuris Canonici”, in *Enciclopedia cattolica*, vol. III, 1917. Megjegyezhető, hogy a kompiláció és kodifikáció közti világos és egyértelmű különböztetés (valójában a két fogalom *szembeállítás*a) a modern kodifikáció kora előtt nem volt fellelhető. Így pl. a IV. toledói zsinat aktái említést tesznek a *Codex Ecclesiae Hispanae* című gyűjteményről, illetve a dionisio-hadriana féle gyűjteményt *Codex Canonum* néven is számon tartották. (A civil jogi szóhasználat fejlődéséhez lásd: TARELLO, „Codice”, 1-2.)

detleges, pusztán praktikus szempontokon nyugvó, ám esetükben még szó sincs egy olyan modern értelemben vett *normaképzésről*, amilyenre a fenti Coing-i idézet utal. Emellett ezen gyűjtemények lényegileg eltérő értékszemléleten alapultak. Az antik felfogás szerint az egyházi normák tekintélyét alapvetően befolyásolta régiségük, az abrogáció („lex posterior derogat priori” elv) alkalmazása szinte példa nélküli. Mindez az azonos kérdésre vonatkozó, egymással olykor feszültségben levő szabályok halmozódásához és rétegződéséhez vezetett. Bár egyes tekintélyes szerzők már a Kalkhedoni Zsinat 1. kánonja által emlegetett fegyelmi rendről is úgy beszélnek mint „Kalkhedoni Kódexről”, e szóhasználat ma pontatlannak tűnik. Az imént említett zsinati szöveg ugyanis nem a korábbi joganyag konkrét gyűjteményének (*collectio*) megerősítéséről beszél, hanem kifejezetten csak elsődleges megismerési jogforrásokról (kánonokról) beszél.⁹ Márpedig, mint mondtuk, a „Codex” mai jelentésében jellegzetesen másodlagos megismerési jogforrásgyűjtemény, mégha igaz is, hogy a modern kódexek esetében e kifejezés – az egyszeri kihirdetési aktusból fakadó kánonok közötti szimultaneitás miatt – valamelyest relativizálódik is. Ezért a Kalkhedoni Zsinat *idejének* kompilációja, amire a zsinat 1. kánonja utal, maga akkor sem egyetemes zsinat által kihirdetett vagy ratifikált kódex, ha egyébként a kánonok tekintetében a zsinati atyák szándéka valóban a formális jóváhagyás lett volna.

A Trulllosszi, majd az azt kiegészítő II. Nikaiai Zsinat idejére valóban rögzítést nyert a fegyelmi normáknak az a köre (756. kánon¹⁰), melyek egyetemes érvényűek voltak. E megállapítás azonban nem egyenértékű azzal, hogy e periódusnak a legfőbb hatóság által közvetlenül kihirdetett Codexe is lett volna, tudniillik, hogy egy konkrét gyűjtemény formális szempontból mint olyan nyert volna kihirdetést. Ugyan a XIV címből álló nomokánon gyűjteményt a 920-as konstantinápolyi zsinat állásfoglalása nyomán hivatalos jellegűnek mondjuk, ám a kánonoknak az a zsinat sem adott új, sajátos jogerőt. A szent kánonok ereje azon esetben is eredeti kihirdetőjük, illetve a Trulllosszi Zsinat 2. és a II. Nikaiai Zsinatok 1. kánonjának tekintélyén nyugodott. A 920-as deklaráció tehát lényegét tekintve nem kihirdetés abban az értelemben hogy a kánonok tekintélye és kötelező ereje ezen cselekményen nyugodna. Csak arról van szó, hogy – a *Corpus iuris canonici* 1582-es verziójának köz-

⁹ Cicognani szerint a Kalkhedoni Zsinat 1. kánonjának szándéka nem egy konkrét gyűjtemény formális megerősítése volt, hanem csak a gyűjtemény létét és Keleten történő általános használatát bizonyítja; CICOGNANI, A., *Canon Law*, Philadelphia ²1935.

¹⁰ Lásd: ŽUŽEK, „Incidenza”, 683.

zétételéhez hasonlóan – a zsinat deklarációja hatóságilag *elismert*, letisztított, hiteles verziónak a szent kánonok azon gyűjteményét ismerte el, melyet a XIV címből álló nomokánon ott jelen levő verziója tartalmazott.

* * *

A keleti kánonjogtörténet következő szakasza (1054 után) gyökeres változást hoz. A II. Niceai Zsinat által megerősített kánonokat nem tekintik többé „szentnek”, sőt hatályban lévőknek sem (!), hanem legfeljebb – mint „skizmatikus” örökséget, gyakran gyanúval kezelt – jogforrásoknak.¹¹ A XVI. sz. végétől az uniós folyamat révén létrejött „görög katolikus” egyházakban nyoma sem fedezhető fel egy közös „keleti kódex”, illetve az első egyetemes zsinatok által hozott fegyelmi rendelkezések hatályossága tudatának. Az így keletkező „kánoni úr” kitöltésére szinódusi határozatok révén törekedtek, minimális sikerrel.¹² A fentebb illusztrált korszellem és ezzel összefüggésben a *Hitterjesztési Kongregáció* keleti szinódusok felett gyakorolt akkori közvetlen felügyeleti joga érthetően nem kedvezett hitelesen keleti jogrend kialakításának.

Megjegyzendő, hogy az első évezred kánoni tradíciójának elutasításában – úgy tűnik – döntő szerep tulajdonítható a latin ekkleziológiai szemlélet „kétszintessé” válásának,¹³ ami az egyetemes egyház latin rítussal való téves azonosításával függött össze. (Ez utóbbi nem meglepő, figyelembevéve azt, hogy a Tridenti Zsinat koráig az italoalbán, maronita és az épp hogy unióra lépett káld egyház képviselőiben, a keleti egyesültek jelenléte a katolikus egyházban elhanyagolható.) A keleti rítusok másodrangúságáról alkotott hivatalos vélemény¹⁴ nyilvánvalóan az ezen tradíció által képviselt fegyelmi rendet sem hagyhatta érintetlenül.

¹¹ ŽUŽEK, „Incidenza”, 685.

¹² Az újkori keleti katolikus zsinatok ezirányú értékeléséről lásd: ŽUŽEK, „Common Canons”, 28. köv.

¹³ Ezen egyházképről lásd pl. NEDUNGATT, G., „Autonomy, Autocephaly and the Problem of Jurisdiction Today”, in *Kanon V* (1981) 22-24.

¹⁴ Ebben a homogén egyházképben a latin rítus nemcsak elsőbbséget élvez (vö. *Ritus enim Latinus propter suam praestantiam, eo quod sit ritus ritus Sanctae Romanae Ecclesiae... supra Graecum ritum praevalet*, BENEDICTUS XIV, „Etsi pastorales” II, n. 13, 1742. V. 26, in *Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum Recentiorum . Collectio Lacensis*, II, Freiburg 1876, 510), hanem minden, ami nem ennek megfelelő, csak a görögöknek tett „engedmény”, szokásaik elnézése (vö. uo., IX. n. 1).

III. A modern kodifikáció első fázisa és annak közvetlen előzményei (1858-1959)

1. A keleti katolikusok fegyelmi rendjének alakulása és értékelése az I. Vatikánumig

A bizánci kánonjogi források tanulmányozása Nyugaton már a humanizmus és a reformáció korában megindult.¹⁵ E folyamat azonban kezdetben jobbra csak a már felhalmozott joganyag lajstromozására és kiadására szorítkozott. A keleti források publikációján túllépő, a jogszabályok jelentősebb rendezését felvállaló kodifikációs tevékenységre csak jóval később került sor. A keleti kodifikáció kezdeteit különböző időpontokhoz szokták kötni.

A XVIII. században mind a Szentszék, mind keleti főpapok részéről megfogalmazódott a keleti egyházak fegyelmi rendelkezéseit tartalmazó gyűjtemény összeállításának igénye. A Hitterjesztési Kongregáció már 1715-től belső használatra szánt külön kötetbe gyűjtette a számára fontos bullákat és dokumentumokat, ezzel megalapozva a későbbi Bulláriumokat.¹⁶ Egyes szerzők a keleti kodifikáció távolabbi kiindulópontjaként a pápai joganyag ezen összegyűjtésére irányuló munkálatokat tekintik, amely keretében számos keletieket érintő anyag is rendszerezésre került.¹⁷ E gyűjtemények azonban – amint arra már *Cicognani* utal – nem kifejezetten keleti jellegűek voltak, bennük keletiekre és latinokra vonatkozó dokumentumok keveredtek, ráadásul gyakran a gyűjteménybeli szövegek minősége is kívánnivalót hagyott maga után.¹⁸ A *CCEO* előszavával összhangban ezért a modern keleti kodifi-

¹⁵ Korábbi forráskiadványok listájához lásd pl. MILASCH, N., *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche*, Mostar ²1905, 46. §, 200-204; KOROLEVSKIJ, C., „Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina”, in *Fonti*, fasc. VIII, 171-186.

¹⁶ Vö. *Bullarium pontificium S. C. de Propaganda Fide*, Romae 1839-1840; *Collectanea S. C. de Propaganda Fide*, Romae ²1907; *Juris pontificii de Propaganda Fide... cura et studio Raphaelis de Martinis*, Romae 1888; S. GIAMIL, *Genuinae relationes inter sedem apostolicam et chaldaeorum Ecclesiam*, Romae 1902; ANAISSI, *Bullarium Maronitarum*, Romae 1911.

¹⁷ Ilyen értelemben pl. BUCCI, O., „Il Codice di diritto canonico orientale nella storia della Chiesa”, in *Apollinaris* 55 (1982) 380.

¹⁸ CICOGNANI, A. G., „Prefazione sull'opera della codificazione canonica orientale”, in *Fonti*, fasc. 1, Roma 1931, IV.

káció kiindulópontjának indokoltabb *J. B. Pitra* IX. Piusz pápa megbízásából elkészített forráskiadványát tekinteni. A későbbi bíboros az 1850-es évektől behatóan tanulmányozta a keleti jogforrásokat. Ezek, s egy Rhallis által publikált hasonló témájú mű recenziója (*Des canons et des collections canoniques de l'Église grecque*) nyomán a római kúriában is felfigyeltek tevékenységére és Rómába rendelték. 1858. augusztus 1-jén pápai kihallgatás keretében megbízták a szétszórt keleti jogforrások rendszerezett összegyűjtésével és kiadásával. E munka eredményeként készült el „A görögök egyházjogának története és dokumentumai” című kétkötetes mű.¹⁹ Jóllehet Pitra e művét a későbbiek során nem elhanyagolható kritikák érték,²⁰ a Monumenta elvitathatatlan értéke, hogy a korábbi forrásgyűjteményekkel szemben ez a keleti kánonjog forrásainak már kritikai apparátussal ellátott kiadását adja.

IX. Piusz pápának azonban nem ez volt az egyetlen intézkedése, mely a keleti kodifikáció irányába hatott. Mint ismeretes, 1862-ben a Hitterjesztési Kongregáción belül egy keleti rítusú ügyekért felelős külön bíborosi csoportot hozott létre. E csoporton belül a pápa által kinevezett állandó funkcionáriusként külön bíboros előadó feladata volt, hogy igazgassa azokat a tanulmányokat, amelyek a keleti egyház kánonjainak összegyűjtéséhez szükségesek, illetve biztosítsa a keleti bibliafordítások, hittankönyvek és fejelemre vonatkozó kiadványok felülvizsgálatát.²¹

Éppenszak elkezdődtek a keleti kánonjoggal kapcsolatos ezen munkálatok, amikor néhány keleti katolikus püspök, akiket ugyancsak felkértek, hogy az I. Vatikáni Zsinaton tárgyalandó témákra tegyenek javaslatokat, úgy nyilatkoztak, hogy magának a zsinatnak a keleti kánonjog revízióját is meg kellene tárgyalnia. Közöttük *Papp-Szilágyi József* nagyváradi román görög katolikus püspök, nemcsak az egyházfejelem különböző fejezeteinek a helyreállítását sürgette, hanem szinte egy teljes

¹⁹ PITRA, J. B., *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, vol. I-II, Romae 1864-1868.

²⁰ PI. KOROLEVSKIJ, C., „Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina”, in *Studi storici... Fonti*, I, VIII, Città del Vaticano 1932, 183. (Korolevskij a bizánci gyűjtemények nyugaton kiadott verziói közül legjobbnak BEVERIDGE, W., *Synodikon...* című munkáját [Oxford 1672] tekinti, míg összességében legjobbnak a RHALLI-POTLI-féle *Syntagmát* [Athén 1852-1859.]

²¹ *Acta Pii IX*, III, Romae 1864, 410; vö. CCEO Praefatio, in AAS 82 (1990) 1047, valamint BROGI, M., *La Congregazione per le Chiese orientali*, in Bonet, P. – Gullo, C. (a cura di), *La Curia Romana nella Cost. Ap. «Pastor Bonus»* (Studi Giuridici 21), Città del Vaticano 1990, 240; RE, N. del, *La Curia Romana*, Roma ³1970, 425-428.

kódex tartalmát is felvázolta.²²

Az illetékes zsinati előkészítő bizottság (*Commissio super missionibus et Ecclesiis ritus orientalis*) elismerte, hogy a keleti egyházaknak igen nagy szüksége van egy kánonjogi törvénykönyvre, azaz egy nagy tekintélyű, teljes, valamennyi nemzet számára közös és korszerű kódexre. E véleményétől azonban az előkészítő bizottság – elsősorban a jeruzsálemi latin pátriákra *Giuseppe Valerga* hatására – visszakozott, s azt hangsúlyozta, hogy az egyházfegyelemnek az egész egyetemes egyházban egységesnek kell lennie.²³ E tézis a keleti főpapok részéről érthető kritikát váltott ki.²⁴ Így – bár nem hiányoztak az önálló keleti fegyelmi rend kodifikálását szorgalmazó indítványok – a zsinat előkészítése során végül egy latin mintát követő, az egyház valamennyi rítusa számára kialakítandó egységes fegyelmi rend elve vált dominánssá. A zsinat azonban már nem tudott a kérdéssel érdemben foglalkozni. Ezért végső soron nyitott kérdés maradt, hogy a keleti egyházaknak a latinnal közös kódexük lesz-e, esetleg a keleti egyházaknak együtt adnak-e ki külön kódexet vagy minden egyes egyház maga készíti el a pápa által jóváhagyandó saját törvénykönyvét.

Az I. Vatikánum ugyan nem tudott túllépni a rítus pusztán *liturgikus* értelemben történő felfogásán, a keleti kodifikáció szempontjából mégis jelentős határkönek számít. Egyrészt ezen időponttól az a latin kodifikációval párhuzamosan állandó napirenden volt. Másrészt a civil jogalkotás hatásaként ezen időtől vált mind határozottabban kirajzolódó általános nézetté, hogy az egyháznak is az államok jogrendjében már bevettnek számító *modern* kodifikációra van szüksége.²⁵

A jogforrások hatálya és hierarchiája körüli rendkívüli zűrzavar – ami a kor modern módszereit felhasználó jogalkotásra való áttérés

²² Mansi 49, 198.

²³ Mansi, 50, 41; W. BASSETT, *The Determination of Rite* (Analecta Gregoriana 157, sectio B, n. 21), Roma 1967, 63; vö. S. MANNA, *Chiesa latina e Chiesa orientale all'epoca del Patriarca Giuseppe Valerga*, Napoli 1972, 46-47.

²⁴ CCEO Praefatio, Mansi 50, 515-516. Az I. Vatikánum vonatkozó eseményeinek összefoglalásához lásd: BASSETT, *The Determination*, 62. köv.; ŽUŽEK, „Incidenza”, 723-725. A Jeruzsálemi Pátriárkátus restaurálásának, illetve G. Valerga kinevezésének történeti hátteréhez lásd: GEFAELL, P., „Ristabilimento del Patriarcato Latino di Gerusalemme (1847) e la vicenda del rappresentante diplomatico della Santa Sede presso la Porta Ottomana”, in *Il diritto ecclesiastico* 111 (2000) 1, 196-217.

²⁵ Az első a modern (absztrakciót alkalmazó) kodifikáció kritériumainak megfelelő kódex elkészítésére tett konkrét javaslat 1870-ből belga püspököktől származott, vö. STAFFA, „Codex”, 1913.

kényszerét mind latin, mind keleti tekintetben érezte – szinte valamennyi keleti katolikus egyház jellemzője volt.²⁶ E közösségek korabeli fegyelmi rendje – eredetét tekintve – igen heterogén jellegű volt. A palletta az antik kánonok gyűjteményeitől, az Apostoli Szentszék által kibocsájtott jogszabályokon, a Szentszék által megerősített és meg nem erősített részleges zsinatokon, a jogszokáson, pátriárkai jogon, egyházi ügyekben kiadott civil hatósági rendelkezéseken keresztül a szerzetesjogig terjedet.²⁷ Ugyanakkor a hatályos jog megállapításának rendkívüli nehézsége nemcsak a források igen nagy száma és szétszórt jellege (ismeretének hiánya) miatt ütközött rendkívüli nehézségbe. Míg bizonyos témakörök egyáltalán nem voltak szabályozva, másokra vonatkozóan számos nem azonos rangú és korú rendelkezés is létezett. Ezeknek nemcsak hierarchiája, hanem – a későbbi esetleges eltörlés, módosítás, gyakori privilégiumok, ellentétes jogszokás stb. révén – hatálya is esetenként, külön volt vizsgálendő.²⁸ Egy közös – vagy akár az egyes egyházak számára külön szerkesztett és kihirdetett – modern kódex ezzel szemben könnyen kezelhető és egyértelmű, hiteles, szisztematikus, önellentmondásoktól és felesleges ismétlésektől mentes, a nem jogi karakterű elemeket minimálisra szorító, kompakt normarend alternatíváját kínálta.

2. Szemléletváltás a keleti jog megítélésében: XIII. Leó pápa-sága

Az I. Vatikánum, mint mondtuk, elvileg az univerzális fegyelmi azonosság szükségessége mellett tette le a voksát. A Zsinat után mégis azt tűnt a legcélravezetőbbnek, hogy a jogalkotás külön-külön, az egyes keleti katolikus egyházak („rítusok”) részleges zsinatainak kereté-

²⁶ Kivételnek a maronita egyház tekinthető, amely 1736-os Libanon-hegyi zsinatának „in forma specifica” történő pápai megerősítése révén, az egyház legfőbb hatóságának tekintélyével felruházott, saját, a kor jogtechnikai színvonalának megfelelően kialakított zsinati normagyűjteménnyel bírt (A szöveg latin nyelvű kiadásához lásd: *Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata*, in *Collectio Lacensis*, Freiburg 1876, II, 75-502. Igaz e jogbiztonság komoly onákja, hogy e zsinat a *ius decretalium* és a trienti jog adaptációját eredményezte. Ezzel pedig a maronita egyház identitásának egyik fontos elemét veszítette el.

²⁷ BUCCI, „Il Codice”, 378-379; vö. még: COUSSA, A., „De codificatione canonica orientale”, in *Acta congressus iuridici internationalis, Romae 12-17 Novembris 1934*, Roma 1936, vol. IV, 493-532; 496-525.

²⁸ E heterogén jogforrásanyag rövid értékeléséhez lásd: Coussa, A. – Korolevskij, C., „Codificazione canonica orientale”, in *Nuovissimo Digesto Italiano*, Azara, A. – Eule, E. (a cura di), vol. III., Torino 1959, 412-414.

ben valósuljon meg. Az így kialakított normagyűjtemények az érintett egyházak fegyelmi rendjének fő fejezeteit szinte teljes egészében újrászabályozták.²⁹ E zsinatok egyébként már egy új pontifikátus történeti háttérben zajlanak, amelyet XIII. Leó keletiek iránt mutatkozó különleges felelősségtudata határoz meg.³⁰ Ezen elkötelezettségnek kiemelkedő megnyilvánulása az 1894-ben kiadott *Orientalium dignitas* kezdetű pápai enciklika.³¹ E dokumentum a keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elismerése révén, bár indirekt módon, ám mégis kétségtelenül és egyértelműen szakít a latin rítus felsőbbségének (*ritus praestantia*) korábbi tézisével.³²

A Szentszék részéről megmutatkozó e szemléletváltás így elvileg már lehetővé tette volna az I. Vatikánumon, mint láttuk, végülis még elvitatott, autentikus keleti fegyelmi rend bevezetését. A részleges zsinatok keretében zajló említett kodifikáció azonban – egyetlen kivételtől eltekintve – mégis a keleti közösségek fegyelmi rendjének további latinizációjához vezetett! Ezen – részleges zsinatok keretében kialakított – jogszabályrendek áttekintéséből összességében ugyanis nemcsak az derül ki, hogy a Szentszék által egyházanként jóváhagyott normarendek

²⁹ Alba-Iulia 1872, 1882, 1900 (román), Sciarfense 1888 (szír), Lemberg 1891 („rutén”), Alexandria 1898 (kopt), Roma 1911 (örmény).

³⁰ XIII. Leó pápának a keleti katolikusokkal kapcsolatos szemléletváltásához lásd: ŽUŽEK, „Incidenza”, 692. köv. (Jóllehet IX. Piusz pápa több ponton is lépéseket tett a keleti egyházak helyzetének javítására [vö. Pitra megbízása vagy keleti szekció elkülönítése a Hitterjesztési Kongregációban], némely dokumentumában a *ritus praestantia* elvének igen erős megnyilatkozásával találkozhatunk; vö. ŽUŽEK, „Incidenza”, 696-697). A keletiekre vonatkozó leói, új egyházpolitika részletes bemutatásához lásd: ESPOSITO, R. F., *Leone XIII e l’Oriente Cristiano*, Roma 1960.

³¹ LEO XIII, „Orientalium dignitas, De disciplina Orientalium conservanda et tuenda, 30. XI. 1894”, in ASS 27 (1894-95). A dokumentum méltatásához lásd: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Kelet méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózium anyaga, 1994. november 2-4.*, Orosz, L. (szerk.), Nyíregyháza 1995.

³² *Quoniam igitur haec rei liturgicae disciplinaeque orientalis iure probata varietas, praeter ceteras laudes, in tantum decus utilitatemque Ecclesiae convertitur, eo non minus perineant muneris Nostri partes oportet, recte ut sit consultum, ne quid incommodi imprudenter obrepat ab occidentalibus Evangelii administris...* (kiemelés általunk). A „ritus praestantia” XIV. Benedek által deklarált elve a latin rítust, mint a római egyház saját rítusát a keletiek rítusainál értékesebbnek tekintette, s ezen alaptézisből kiindulva a rítusközi fegyelmi szabályokban keletieket súlytó *asszimetriákat* fogantatosított. A keleti-latin viszony szentszéki megítélésében ezen alapállítás – a fentebb említett korábbi pozitív kezdeményezések ellenére is – mint mondtuk egészen XIII. Leó pápaságáig meghatározó maradt; vö. 30. jegyzet.

miatt a keleti egyházak egyetemes zsinatok által jóváhagyott közös fegyelmi örökségének tudata tovább gyengült, hanem az is, hogy e zsinati kánonok oly mértékben álltak a „ius decretalium” és a trienti jog hatása alatt, hogy általuk – paradox módon – éppen az I. Vatikánum által szorgalmazott uniformitás irányába történt jelentős elmozdulás.³³ E meglepő tény csak részben magyarázható a keleti egyházak többségében domináns latinizáló korszellemmel. A mélyebb ok minden bizonnyal abban keresendő, hogy e közösségek szinte egyikében sem volt olyan, többirányú felkészültséggel rendelkező szakapparátus, ami egy tartalmilag autentikus, önálló keleti kodifikáció kimunkálásának elemi feltétele lett volna.³⁴

3. Az 1917-es CIC kihirdetésének folyamányai (1917-1927)

A *Codex iuris canonici* 1917-es kihirdetése újra középpontba állította a keleti kánonjog rendezetlen állapotát. Az újabb lemaradás mérséklése érdekében XV. Benedek pápa még ugyanezen évben két jelentős intézkedést hozott. Egyrészt önálló dikasztréliummá nyilvánította a Keleti Egyház Kongregációját, mely elődje – mint mondtuk – 1862-től működött a Hitterjesztési Kongregáció szekciójaként.³⁵ Másrészt még ugyanezen év októberében létrehozta a Pápai Keleti Intézetet (*Pontificio Istituto Orientale*), hogy „felébressze a katolikus Kelet ősi virágzásának reményét”.³⁶ Az Intézet alapító dokumentuma külön előírta a Kelet összes keresztény népei kánonjogának kutatását és oktatását.³⁷

³³ ŽUŽEK, „Incidenza”, 688.

³⁴ Talán nem véletlen, hogy e részleges fegyelmi szabályozásra éppen azon egyházakban került sor, akik már korábban is erősen a latin jog hatása alá kerültek. A fentebb említett egyetlen kivétel a román görög katolikus egyház volt. Itt a Vatikáni Zsinat eredménytelensége után azonnal hozzáálltak a fegyelmi rend rendszerezéséhez. Az 1872-es Gyulafehérvári (illetve az azt követő két további román) részleges zsinat a keleti katolikus egyházak történetében az egyedüli olyan, a Szentszék által megerősített újkori szinaxis, amely kimutathatóan a II. Nikaiai Zsinat által hitelesített „szent kánonokat” tekintette az általa kibocsájtott fegyelmi szabályozás bázisának; vö. ŽUŽEK, „Common Canons”, 32. köv.

³⁵ A Kongregáció történetéhez lásd pl. DZIOB, M., *The Sacred Congregation for the Oriental Church* (Canon Law Studies), Washington 1945; *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel Cinquantennio della fondazione 1917-1967*, Città del Vaticano 1969.

³⁶ BENEDICTUS XV, mp. „Orientis cattolici”, 15. X. 1917, vö. CCEO Praefatio, in *Enchiridion Vaticanum* 12, 38.

³⁷ A keleti kánonjog ezen intézményben folyó oktatásának történetéhez lásd: PRADER, J.,

Az új latin kódex sikere nyomán egyes keleti egyházak vezetői úgy vélték, hogy annak bevezetése számukra is kedvező lenne.³⁸ Mint-hogy e törekvések a saját fegyelmi tradíció szinte teljesszerű mellőzésének veszélyét hordozták magukban, a Keleti Kongregáció tevékenységének első éveiben kibocsátott rezponzumai újra az egyházankénti szinodális kodifikációra buzdítottak. Lassan azonban kezdett mind általánosabbá válni az a meggyőződés, hogy a keleti katolikus egyházak számára egy közös kódex kiadása lenne a legmegfelelőbb. Ezen új álláspont kialakulásában több tényező is közrejátszott. Egyrészt a részleges kodifikáció céltévesztettségének fokozatos felismerése, valamint a szakember hiány sorolható ezen okok közé. Talán ennél is döntőbb volt azonban – a rítusonkénti párhuzamos forrásgyűjtés eredményeiből fakadóan – annak tudatosulása, hogy a keleti egyházaknak az első évezredben is közös, az egyház legfőbb hatósága (egyetemes zsinatok) által hozott vagy szentesített egységes fegyelmi rend alatt működtek. Ez egyértelművé tette, hogy egy ilyen, azaz újra a legfőbb hatóság által kihirdetendő közös keleti kódex nem ellentétes a keleti egyházak fegyelmi hagyományával. Mint az az említett párhuzamos forrásgyűjtés eredményeként kiviláglott, valamennyi keleti egyház jogforrásainak meghatározó rétegét ugyanazok a „szent kánonok” képezik.

4. Az első modern keleti Codex kialakítása és hatályba léptetése (1927-1959)

XI. Piusz pápa ezen meggyőződés jegyében indította el az első modern kodifikációt. A Keleti Kongregáció bíboros titkárának 1927. augusztus 3-án adott audencia eredményeként a pápa a keleti kodifikációt sürgős feladatnak nyilvánította, s irányításáról személyesen kívánt gondoskodni.

1) A tényleges munka azonban – közelebről nem tisztázott

„Il Pontificio Istituto Orientale e il diritto canonico delle Chiese Orientali”, in Taft, R. – Dugan, J. (eds.), *Il 75° anniversario del Pontificio Istituto Orientale. Atti delle celebrazioni giubilari 15-17 ottobre 1992*, (Orientalia Christiana Analecta 244), Roma 1994, 181-195.

³⁸ A *CIC* bevezetésének engedélyezését többek között a hajdúdorogi püspök is kérelmezte a Szentszéktől. Noha erre kitérő választ kapott, az 1926. évi I. körlevélben – úgy tűnik megfelelő jogalap nélkül – azt közölte, hogy a *Codex* 1918. május 19-e óta a hajdúdorogi egyházmegye számára is kötelező (n. 2187/1925); vö. HOLLÓS J., *A keleti kánonjog*, III. szemeszter, Nyíregyháza 1995, 100 (kézirat).

okok miatt – csak 1929-ben vette kezdetét.³⁹ Több előzetes lépés után XI. Piusz a keleti kodifikáció előkészítésére egy – négy bíborost magában foglaló – Bizottságot hozott létre, mely feladata – mint azt neve is jelzi – a keleti kánonjogi kodifikációra vonatkozó *előkészítő tanulmányok* folytatása lett (*Commissio Cardinalitia pro Studiis Praeparatoriis Codificationis Orientalis*).⁴⁰ Az 1917-es kodifikációban is döntő szerepet játszó Gasparri vezetése alatt álló ezen szerv mellé két szakértői testületet is létesítettek. A keleti *delegátusokét* a szorosabban vett kodifikáció munkálataiban való közreműködésre, míg a *konzultorokét* a keleti kodifikáció forrásainak összegyűjtésére.⁴¹

A sémák kialakítása a következő munkarend szerint folyt.⁴² A Bizottság elnöke egy bizonyos számú kánont jelölt ki minden egyes delegátusnak, amelyről adott időn belül *tanulmányt* kellett készíteniük. Mindegyiknek jeleznie kellett az adott kérdésre vonatkozó saját forrásait, saját egyházuk szükségleteit, továbbá episzkopátusuk elvárásait. Ezen

³⁹ Az első keleti kodifikáció történetének bemutatásához lásd: CICOGNANI, „Prefazione”, I-XIV; UA., „De Codificatione Canonica Orientali”, in *Apollinaris* 5 (1932) 86-95; COUSSA, „De codificatione”, 493-532; GIANNINI, A., „Sulla codificazione del diritto canonico orientale”, in *Il Diritto Ecclesiastico* 58 (1947) 193-204; COUSSA – KOROLEVSKIJ, „Codificazione”, 410-415; [COUSSA, A.], „Codificazione canonica orientale”, in *Oriente cattolico, cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1962, 35-61; FALTIN, D., „La codificazione del diritto canonico orientale”, in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel cinquantesimo della fondazione 1917-1967*, Roma 1969, 121-137; UA., *Codex Iuris Canonici Orientalis*, in *Dictionarium morale et canonicum*, P. Palazzini (ed.), vol. I, Romae 1962, 719-722; METZ, R., „La première codification du droit des Églises orientales catholiques (1927-1958)”, in Bras, G. Le (Hrsg.), *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident* 16, Paris 1981, 272-281; UA., „La première tentative de codifier le droit des Églises orientales au XXe siècle (1927-1958)”, in *Mélanges offerts à Jean Dauwillier*, Toulouse 1979, 531-546; BUCCI, „Il Codice”, 370-448 (370-401).

⁴⁰ Tagjai Pietro Gasparri (elnök), Luigi Sincero, Bonaventura Cerretti és Francesco Eherle bíborosok voltak, míg titkára Amleto Cicognani; vö. AAS 21 (1929) 669.

⁴¹ A jelentősebb keleti katolikus egyházak által delegált személyek testülete 14, más-más rítushoz tartozó áldozópapból állt (listájukhoz lásd: COUSSA, „Codificazione”, 38). A magyar görög katolikus egyházat – tekintettel arra, hogy rituális önállósága még nem nyert hivatalos elismerést – ekkor a kodifikációban még senki sem képviselte. Jóllehet Papp Györgyöt Miklósy püspök megbízta egyházi jogforrásainknak a kodifikáció számára történő összegyűjtésével, s a kanonista ennek nyomán Sincero bíboros, a kodifikációs előkészítő bizottság akkori elnökének engedélyével kutathatott a római levéltárakban, a magyar források hivatalos kiadására mégsem került sor; vö. SZABÓ, P. – SZOKIRA, J., „Papp György kánonjogi munkássága”, in *Athanasiana* 9 (1999) 83-84.

⁴² COUSSA – KOROLEVSKIJ, „Codificazione”, 415.

tizennégy egységből álló tanulmányokból a latin konzultorok egyike összehasonlító *szövegtervezeteket* készített, a szövegben vagy jegyzetekben közölve az egyes delegátusok által javasolt variánsokat. Az így kialakított tervezetet kinyomtatták, s általános ülés keretében a titkár által történő felolvasásukat követően vitára bocsátották, s a delegátusok javaslatai alapján *javították*, vagy megjegyzéseiket jegyzetbe tették, episzkopátusuk véleményének kikérése céljából. Néhány hónap múlva esedékes újabb olvasat után a tervezetett a jegyzetekkel újra nyomtatták és *megküldték* a keleti pátriárkáknak és egyéb érintett ordináriusoknak, valamint néhány egyetemnek. Egy latin konzultár ezután egyetlen *sémába rendezte*, minden egyes kánon után, a püspökök véleményeit és megjegyzéseit. Ezt követően a tervezetet a Bizottság (bíboros) tagjai *felülvizsgálatának* vetették alá, majd azokat maga a *pápa vizsgálta* át és hagyta jóvá. A keleti delegátusok 1929 decemberében kezdődött munkája, mely száznyolcvanhárom általános ülést eredményezett, megfeszített munka révén hat év elteltével, 1935 júniusára sikeresen befejeződött. Közben az összegyűjtött forrásanyagok publikálása is jelentősen előrehaladt.

2) Az 1935. június 7-ei kihallgatáson a pápa az előkészítő helyett új Bizottság felállításáról döntött, melynek feladata abban állt, hogy a püspököknek az említett sémákra vonatkozó észrevételeit gondosan mérlegelve *megszerkessze* a törvénykönyv kánonjainak szövegét és magát a kódexet, illetve folytassa a források publikációját (*Pontificia Commissio ad Redigendum «Codicem iuris canonici orientalis»*).⁴³ Kezdetben e szerv csupán négy bíboros tagból állt (Luigi Sincero, Eugenio Pacelli, Giulio Serafini, Pietro Fumasoni-Biondi), de még ugyanazon évben jelentősen bővült. A II. Vatikáni Zsinat után pedig valamennyi keleti katolikus pátriárka is hivatalból tagja lett. Elnöke 1936-ig Sincero, majd Massimi bíboros lett, végül pedig 1954-től 1971-ig Agagianian örmény pátriárka, majd bíboros lett. Titkárként bíborosi kinevezéséig Acacius Coussa tevékenykedett.⁴⁴ A Bizottság mellé egy tizenhárom konzultorból álló tanácsadói testületet is kijelöltek. Ezeket a keleti rítusok képviselői közül választották, hogy a kódex mind formailag, mind tartalmilag valóban megfeleljen az egyes rítusok jogos igényeinek.⁴⁵ E

⁴³ A bizottság összetételéről és illetékességéről szóló közleményhez lásd: AAS 27 (1935) 306-308.

⁴⁴ Acacius Coussa első keleti kodifikációban játszott melkita kanonista szerepének bemutatásához lásd: *Le Cardinal Acace Coussa. Memorial publié par le soins de l'Ordre basilien alépin*, Beyrouth 1964, 100-103, 229-245.

⁴⁵ Névsorukhoz lásd: AAS 27 (1935) 308.

testület 1939. november 3-ig hetvennyolc ülést tartott.

A Szerkesztőbizottság az alábbi rendben dolgozott.⁴⁶ Egy latin konzultor minden egyes kánon után a rítusok alfabetikus sorrendjében *beiktatta* a keleti püspököktől érkezett *észrevételeket*, azokat saját megjegyzéseivel kiegészítve. Az így kialakult, meglehetősen komplex anyagot egy szűkkörű, négy-hat tagból álló konzultori csoportra bízta (*Consulta speciale*), amelynek a feladata egyrészt a korábbi delegátusok által készített verzióknak a püspököktől érkezett észrevételek fényében történő áttekintése volt, másrészt *javaslattétel* a kánonok szövegére, forrásokkal alátámasztva azokat. A munkát huszonegy részre osztották. Lásan, ahogy a „Consulta speciale” egy-egy résszel elkészült, kialakították a Bizottság (bíboros) tagjai számára a plenáris ülésekhez szükséges köteteket. Valójában két kötetet is küldtek a bíboros tagoknak. Az egyik a „Consulta speciale” javaslatait tartalmazta, a másik a keleti delegátusok szövegtervezeteit és a keleti püspökök ahhoz fűzött észrevételeit. Az első *plenáris ülés* 1935 decemberében zajlott, az utolsó (42.) 1942 júliusában. A plenáris ülés jegyzőkönyvét a titkár állította össze, amit ki is nyomtattak, majd a pápának referált róla. A kánonok szövegét a pápa rendelkezéseinek megfelelően *átdolgozták*, majd nyomtatásban megküldték a plenária bíborosainak, hozzácsatolva magának a plenáriának a jegyző által írásba foglalt jegyzőkönyvét.

3) E lépések után már csak egy nagy munkafázis maradt hátra, tudniillik a kódex *egészének megszerkesztése*: a kánonok elrendezése és megfelelő harmonizálása, kiküszöbölendő az esetleges ellentmondásokat, joghézagokat, következetlenségeket és felesleges ismétléseket. Erre a munkára 1942. október 2-án a Szerkesztőbizottság Titkársága lett felkérve, amely koordináló feladatot az egy három főből álló Tanács révén teljesített. (Ennek tagjai Acacius Coussa titkár mellett Arcadio Larraona és Emilio Herman voltak.) Mindhárman saját *tanulmányt* készítettek az ekkorra már egyetlen kötetbe szerkesztett Codex valamennyi szövegtervezetéről, saját megjegyzésekkel látva el azokat. Egy későbbi ülésen ezeket a személyes tanulmányokat összevetették, s azok alapján módosításokra tettek javaslatokat. Ez az aprólékos pontosító munkafázis hetvenegy ülés keretében 1944. február 23 és november 24 között zajlott. Ezt követően az egyes részek újra egy szakértői csoport *felülvizsgálatán* estek át. A 2666 kánonból álló teljes szövegtervezet ezután a Szerkesztőbizottság újabb (bíborosi) *plenáris ülése* tárgyalta, az 1945 áprili-

⁴⁶ COUSSA, „Codificazione”, 42-46.

sa és 1948 januárja között tartott tizenkilenc összejevetelen újabb javításokat eszközölve. Ez utóbbi plenáris ülésorozat eredményei nyomtatásban is megjelentek, méghozzá három kötetbe foglalva: az első a „hivataltól adott észrevételeket” tartalmazta, a második a *CICO* teljes szövegét, míg a harmadik a tanulmányokat tartalmazta. A kész szöveget 1948 januárjában terjesztették kihirdetésre a pápa elé.

5. A kihirdetési folyamat és félbeszakadása

Noha, mint az a mondottakból kiténik, legalábbias 1948-ra a Keleti Kódex (*CICO*) teljes egészében készen állt, közelebbről máig sem tisztázott okok miatt⁴⁷ úgy döntöttek, hogy annak kihirdetésére csak *részletekben* kerüljön sor. A kódex egyes részei így *motu proprio* módjára kiadott pápai levelek formájában jelent meg. Elsőként 1949 elején a házasságjog (*CICO* séma XIII. cím), majd 1950-ben az egyházi eljárásjogról szóló rész nyert kihirdetést (XXI. cím). Ezeket 1952-ben a szerzetesjogról, vagyonjogról és a kánonjogi terminológiáról szóló részek (XIV., XIX., XXIV. címek) kihirdetése követte. Végül, öt évvel később (!) a személyi jog témakörébe sorolható részek (azaz a keleti rítusokról szóló II., a személyekről szóló III., a klerikusokról szóló IV. és V., valamint a világiakról szóló XVII. címek) nyertek kihirdetést.⁴⁸ Eszerint az 1945-ös séma 2666 kánonjának mintegy háromötöd része került kihirdetésre, míg 1095 kánon a Kodifikációs Bizottság levéltárában maradt.⁴⁹

⁴⁷ Az egységes kihirdetés mellőzésének magyarázatára O. Bucci két lehetséges okot említ. A részletekben történő kihirdetésnek eszerint egyrészt oka lehetett, hogy XII. Piusz úgy vélhette, a keletiek számára ismeretlen a (modernkori értelemben vett) Codex, míg *motu proprio*k formájában pápák már korábban is bocsátott ki számukra jogszabályokat. Másrészt – mivel a Közel-Keleten ezen kódexet az államjog is recipiálta – bizonyos részek, például a házasságjog vagy a perjog, jelentős gyakorlati súlya azonnali kihirdetést sürgetett. Ezzel szemben más részek – azon tényből adódóan, hogy az éppen csak függetlenné váló Közel-keleti államokban e normák, éppen következetes recepciójuk miatt, az állami szuverenitás bizonyos korlátozását is jelentették – kihirdetése fokozatosságot tanácsolt; vö. BUCCI, „Il Codice”, 404-405, 410-411.

⁴⁸ PIUS XII, m.p. „Crebrae allatae”, 22. II. 1949, in AAS 41 (1949) 89-119 (a házasságjogról); ID., m.p. „Sollicitudinem nostram”, 6. I. 1950, in AAS 42 (1950) 5-120 (az eljárásjogról); ID., m.p. „Postquam Apostolicis”, 9. II. 1952, in AAS 44 (1952) 65-150 (a szerzetesjogról, a vagyonjogról, a kánonjogi terminológiáról); ID., m.p. „Cleri sanctitati”, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-600 (a rítusokról és személyekről).

⁴⁹ A *Codex Iuris Canonici Orientalis* 2666 kánonjából ki nem hirdetett (1095 kánonból álló) részhez lásd: ŽUŽEK, I., „Les textes non publiés du Code de droit canon oriental”, in *Nuntia* 1 (1975) 23-31.

A kihirdetés folyamata azonban – mint ismeretes – a II. Vatikáni Zsinat összehívásának bejelentése miatt félbeszakadt. A pápa ugyanis az egyetemes egyház fegyelmi rendjének felülvizsgálatát is feladatként tűzte maga elé, méghozzá éppen az új egyetemes zsinat által meghatározandó irányelvek alapján. Annak elkerülése céljából tehát, hogy olyan jogszabályokat hiressenek ki, melyek már kiadásuk pillanatában is elavultak, a *SCICO* többi részének kihirdetésére sosem került sor.

Az összefoglaló névvel – nézetünk szerint nem egészen indokoltan⁵⁰ – „Codex iuris canonici orientalis” néven is emlegetett 4 motu proprio anyagát a szakirodalom viszonylag bőségesen tárgyalta. Az így kialakított közös keleti jog lényegi sajátosságainak rövid bemutatásához több bibliográfiai listával kiegészített, hasznosan forgatható összefoglaló született.⁵¹

Értékelés

Az első keleti kodifikáció eredményeként – noha csak egy része nyert kihirdetést – a keleti katolikus egyházak esetében is kialakult egy olyan modern kódex, ami – mint az a jogi reformokat követő periódusokban általában megfigyelhető – elvileg az érintett egyházak dinamikus fejlődésére adott reményt. Ugyanakkor ezen kodifikációból, bár az autentikus keleti jellegre való törekvés kifejezett szándéka volt, e vonatkozásban – különösen az alkotmányjog terén – nem hiányoztak disszonáns hangok sem. Néhány ponton –mint azt majd tanulmányunk folytatásában bemutatjuk – csak az 1972-ben meginduló kódexrevízió nyomán kialakuló *CCEO* ad majd megfelelő megoldást.⁵²

(folytatjuk)

⁵⁰ SZABÓ, „A *CCEO*”, 293-311.

⁵¹ COUSSA, „Codificazione”, 47-55; POSPISHIL, V., „Oriental Codes (Canon Law)”, in *New Catholic Encyclopedia*, 10, Washington 1967, 763-767.

⁵² A II. Vatikáni Zsinat (*OE* 2 és 9) alapján az alkotmányjog területén bevezetett, ilyen lényegi változtatás például a keleti rítusok teológiai karakterének („Ekklezia” jellegének) elismerése vagy a pátriárkai egyház püspöki székeinek egyszerű választás (*electio simplex*) formájában való betöltésére történő visszatérés. E kulcsfontosságú változtatások elemzéséhez lásd korábbi írásainkat: SZABÓ, P., „A püspökválasztást érintő szabályozás módosulásai a keleti katolikus egyházjogban”, in *Athanasiana* 4 (1997) 83-94; UA., „A «sajátjogú egyházak» ekkleziológiai értéke a decr. «Orientalium Ecclesiarum» és a Keleti Kódex (*CCEO*) tükrében”, in *Studia Wespremiensia* 1 (1999) 2, 93-107.